

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วิชาภูมิศาสตร์เป็นวิชาที่ศึกษาดังสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่บนพื้นผิวโลก¹ เช่น ศึกษาเรื่องภูมิประเทศ อากาศ ลม อุณหภูมิ ความชื้น พืชพันธุ์ ทรัพยากรธรรมชาติ หิน ประชากร เป็นต้น วิชานี้ให้ความรู้ในแง่ของเหตุผล เป็นวิชาที่อาศัยความจริงไม่เลื่อนลอย เช่น ดินแดนที่มกนอาศัยอยู่มากจะคงเป็นเพราะมีความอุดมสมบูรณ์ การคมนาคมสะดวก ดินดี อากาศดี ภูมิประเทศดี ฯลฯ หรือ ประชากรในท้องถิ่นมีอาชีพอย่างใดนั้นก็ย่อมขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิประเทศ มนุษย์จะคงมีส่วนสัมพันธ์กับภูมิประเทศ ผลผลิตและพืชผล ดังนั้นผู้ศึกษาวิชานี้จะคงศึกษาค้นคว้า การสังเกต มีเหตุผล รู้จักเปรียบเทียบและสรุปได้ควย การศึกษาวิชาภูมิศาสตร์เป็นการศึกษาเรื่องจริง ก่อให้ยูรู้ทางด้านนี้สามารถรู้จักใช้ธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมซึ่งจะเป็นวิถีทางที่จะช่วยให้ดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขราบรื่น วิชาภูมิศาสตร์มีใจเป็นวิชาที่เรียนด้วยการท่องจำ แต่เป็นการเรียนที่จะคงอาศัยความเข้าใจ จะจำก็ต้องจำควยความเข้าใจ ซึ่งมีครูสอนวิชาภูมิศาสตร์เป็นส่วนมากที่เข้าใจผิด ไม่เห็นความสำคัญในการเตรียมการสอนวิชานี้ เพราะเข้าใจว่าเป็นวิชาที่ง่ายใคร ๆ ก็สามารถสอนได้ จึงทำให้การสอนไม่มีประสิทธิภาพนักเรียนไม่ค่อยเข้าใจ การสอนภูมิศาสตร์นั้นครูจะคงใช้อุปกรณ์การสอนให้สัมพันธ์กับเนื้อหาที่สอนเพื่อนักเรียน

¹ Preston E. James and Clarence F. Jones, American Geography Inventory & Prospect (Syracuse University Press, 1954), p. 4.

เข้าใจใคงาย และครูจะคงรู้จักเลือกแบบเรียนที่ค้และเหมาะสมกับวัยของนักเรียน

วิชาภูมิศาสตร์นอกจากจะศึกษาเรื่องราวของธรรมชาติแล้ว ยังเน้นให้ผู้ศึกษาเห็นคุณค่าของความสัมพันธ์ระหว่างประชากรของโลก ซึ่งยูเนสโกเรียกว่า "ความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศ" (International Understanding)² โดยสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศ

วิชานี้มีขอบข่ายกว้างขวาง เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม แม่น้ำเขี้ยวชานูทางคานัน เช่น วิลเฮลมินา ฮิล ก็ไดกลาวว่า "ภูมิศาสตร์" จะคงมีบทบาทสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งคือ จะคงรับผิดชอบต่อโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการศึกษาเรื่องสิ่งแวดล้อม(environment education)เช่นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น³ เมื่อวิชากว้างขวาง งานของนักภูมิศาสตร์ก็ย่อมจะมีมากขึ้น จะคงคนควาในเรื่องสภาพสิ่งแวดล้อมภูมิประเทศ อากาศ ดิน ชนิดของพืช น้ำ แร่ สัตว์ป่า ทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ

จากที่กลาวไปแล้วข้างบนเป็นเรื่องราวทั่ว ๆ ไปของวิชาภูมิศาสตร์ มีผู้เชี่ยวชาญทางด้านภูมิศาสตร์หลายท่านที่ให้ความหมายและขอบเขตของวิชาภูมิศาสตร์ ทั้งที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันออกไปดังนี้ เช่น โทมัส เอฟ บาร์ตัน⁴ ศาสตราจารย์แห่งมหาวิทยาลัยอินเดียนา ไดกลาวว่า ภูมิศาสตร์คือการศึกษาโดยการบรรยายและอธิบายถึงลักษณะภูมิประเทศและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เป็นธรรมชาติ (physical)และมนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น

²United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Unesco Source Book For The Teaching of Geography (Preliminary Edition 1961), p. 3.

³Wilhelmina Hill, "Relating Geography to environmental Education", The Journal of Geography, 69 (1970) 485.

⁴ดร.โทมัส เอฟ บาร์ตัน "ทำอย่างไรจึงจะสอนวิชาภูมิศาสตร์ให้น่าสนใจขึ้น"
ศูนย์ศึกษา, ฉบับที่ 35 (ธันวาคม, 2499), 43 - 45.

K.B. Smellie⁵ ไท้กล่าวว่ ภูมิศาสตร์เป็นความรู้สมัยใหม่ วัตถุประสงค์ของการศึกษาดังเรื่องแหล่งที่ตั้งอาศัยของมนุษย์เป็นตัวหนึ่งของการศึกษาวิชาภูมิศาสตร์

The Concise Oxford Dictionary ไ้คำจำกัดความของภูมิศาสตร์ว่า "Geography"; "Science of the earth's surface, form, physical features, and political divisions, climate, productions, population, etc."⁶ หมายถึงภูมิศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์ที่ว่ด้วยพื้นผิวของโลก รุปร่างลักษณะทางกายภาพ การแบ่งเขตทางการเมือง ภูมิอากาศ ผลิผล ประชากร ฯลฯ

J.P. Cole, ไ้ให้คำจำกัดความของภูมิศาสตร์ไว้ว่า "Geography is about the Earth's Surface,"⁷ ภูมิศาสตร์คือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพื้นผิวของโลก นอกจกนั้ Cole ไ้กล่าวต่อไปอีกว่าเรื่องที่สำคัญของวิชาภูมิศาสตร์ คือ เรื่องเศรษฐกิจของมนุษย์ (Man's Economic) สังคม และวิถีทางการเมือง⁸

⁵S.W. Wooldridge and W. Gordon East, The Spirit and Purpose of Geography (Great Britain: Gainsborough Press, St. Albans, 1952), p. 13.

⁶Loc. Cit.

⁷J.P. Cole, Geography of world Affairs (Great Britain: Hazell watson & viney Ltd., 1965), p. 13.

⁸Loc. Cit.

J.A. Sporck and O. Tulippe ให้ความหมายของภูมิศาสตร์ว่า

"The object of Geography is to study the relations between men in organized societies and the environment in which they live."⁹

ซึ่งหมายความว่าวัตถุประสงค์ในการศึกษาภูมิศาสตร์ ก็เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคมที่จัดระเบียบขึ้นกับสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์อาศัยอยู่

ความเป็นมาของวิชาภูมิศาสตร์ในต่างประเทศ วิชาภูมิศาสตร์เป็นวิชาที่เก่าแก่ที่สุดวิชาหนึ่ง การศึกษาและการเขียนเกี่ยวกับวิชาภูมิศาสตร์มีมานานแล้ว แต่เพิ่งจะมาจัดเป็นวิชาที่สอนกันอย่างจริงจัง¹⁰ ภายหลังจากอารยธรรมโบราณต่าง ๆ ตามลุ่มแม่น้ำรูจิก นำเอาความรู้ทางภูมิศาสตร์มาใช้ให้เป็นประโยชน์ทางการเกษตรกรรมและกลีกรรรมานมาแล้ว

ในยุคอารยธรรมโบราณ ชาติจีเจริญในตำนานภูมิศาสตร์ ได้แกชนชาติกรีก ก็จะเห็นว่ามีการภูมิศาสตร์เกิดขึ้น เช่น ปโตเลมี ซึ่งได้เขียนแผนที่ โดยการใช้เส้นละติจูดและลองจิจูดกำหนดเขตในการเขียนแผนที่ แม้แต่คำว่า "Geography" ก็มาจากภาษากรีกว่า "Geographai" วิชาภูมิศาสตร์ในความหมายนี้แปลว่าวิชาที่พรรณาเกี่ยวกับโลก (Earth Description)¹¹ แต่ต่อมาภายหลังที่กรีกได้อ่านาจดลงอาณาจักรโรมันก็

⁹United Nation Educational, Scientific and cultural Organization, op. cit., p. 2.

¹⁰S.W. Wooldridge, W. Gordon East, op. cit., p. 13.

¹¹Fairchild, Johnson E, "The Development of Geography," The Encyclopedia Americana, 12(1967), 413.

เจริญรุ่งเรืองและสนใจในค่านิยมศาสตร์ โดยนำความรู้ที่สนับสนุนช่วยในการทำศึกสงคราม จนโดยชนชั้นเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในที่สุด

ต่อมาในระยะเวลาที่คริสต์ศาสนา เขามีอำนาจต่ออาณาจักรโรมัน ทำให้การศึกษา ภูมิศาสตร์หยุดชะงักไป เพราะความเชื่อความรู้อย่างถูกพระใช้อำนาจให้เลิกเชื่อ ส่วนทางทวีปเอเชียพวกอาหรับนำเอาหนังสือตำราภูมิศาสตร์ที่นักปราชญ์ชาวกรีกเขียนขึ้นมาแปลเป็นภาษาอาหรับแพร่หลาย เป็นที่สนใจศึกษากันมากในอาหรับ¹² และภายหลัง จากยุคมืดในยุโรป ชาวยุโรปก็ได้เริ่มนำเอาหนังสือตำราภูมิศาสตร์จากชาวอาหรับไป ศึกษาต่อ ซึ่งปรากฏว่าต่อมาการศึกษาภูมิศาสตร์ในยุโรปเจริญกว่าในอาหรับอีกด้วย

ในยุโรปได้เริ่มเรียนวิชาภูมิศาสตร์เป็นวิชาการอย่างจริงจัง ในคริสต์ศตวรรษ ที่ 18 ได้เริ่มมีการสอนและเรียนกันในมหาวิทยาลัยและโรงเรียนในประเทศเยอรมนี แรกๆจะแรกวิชานี้เน้นหนักไปทางภูมิศาสตร์กายภาพมากกว่าภูมิศาสตร์สาขาอื่น ต่อมาใน คริสต์ศตวรรษที่ 19 เยอรมันจึงหันไปสนใจภูมิศาสตร์แขนงแผนที่มาก และต่อมาหลังจากที่เยอรมันปกครองประเทศด้วยระบบนาซีแล้ว ก็สนใจและเจริญทางด้านภูมิศาสตร์ การเมืองมากกว่าภูมิศาสตร์ด้านอื่น ๆ

ความรู้ด้านภูมิศาสตร์แพร่หลายจากประเทศเยอรมนี เข้าสู่ประเทศฝรั่งเศส ระยะเวลาแรก ๆ นิยมเรียนแบบประเทศเยอรมัน แต่ต่อมาภายหลังฝรั่งเศสสนใจศึกษา ภูมิศาสตร์ภูมิภาค (Regional Geography) และภูมิศาสตร์ที่เกี่ยวกับมนุษย์ (Human Geography) คือ ศึกษาเกี่ยวกับการทำงานของมนุษย์และความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่อยู่ในถิ่นแคว้นต่าง ๆ วิชาภูมิศาสตร์ได้เปิดสอนในชั้นประถม มัธยม ของโรงเรียนต่าง ๆ และระดับอุดมศึกษาในประเทศฝรั่งเศสอย่างแพร่หลายในคริสต์ศตวรรษที่ 19

¹² ประยูร กาตรี, "ผลสัมฤทธิ์ในการเรียนวิชาภูมิศาสตร์ของนักเรียน ป.กศ. ในโรงเรียนฝึกหัดครูและวิทยาลัยครูส่วนกลาง" วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต วิทยาลัยการศึกษา ประสานมิตร ปีการศึกษา 2511, หน้า 2.

ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ประเทศอังกฤษได้เริ่มสนใจและศึกษาวิชาภูมิศาสตร์กันอย่างจริงจัง¹³ ในขั้นแรกได้เริ่มสอนวิชาี้ในระดับอุดมศึกษา ก่อน และต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ 20 จึงได้มีการสอนการเรียนภูมิศาสตร์แพร่ไปทุกระดับการศึกษา ทั้งนี้ทั้งในระดับมัธยม และอุดมศึกษา

ประเทศสหรัฐอเมริกา เริ่มศึกษาภูมิศาสตร์อย่างจริงจังเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยมีศาสตราจารย์ อาร์โนลด์ กิโยต (Arnold Guyot) ศาสตราจารย์แห่งมหาวิทยาลัยพรินซ์ตัน (Princeton) เป็นผู้ริเริ่ม หลังจากนั้นจึงขยายกว้างขวางออกไปโดยเปิดสอนในระดับปริญญาโทขึ้นเป็นครั้งแรกที่มหาวิทยาลัยชิคาโกและมหาวิทยาลัยคลาร์ก (Clark) และในระยะเวลาไล่เลี่ยกันนี้ได้เปิดสอนวิชาภูมิศาสตร์เป็นวิชาเอกตามมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยกุ่มโดยทั่วไป แม้ประเทศสหรัฐอเมริกาจะเริ่มศึกษาทางภูมิศาสตร์ภายหลังประเทศฝรั่งเศส ประเทศอังกฤษ และประเทศเยอรมนีก็ตาม แต่การทำแผนที่ของสหรัฐอเมริกาเจริญก้าวหน้ามาก การศึกษาภูมิศาสตร์ในประเทศอเมริกาเน้นหนักไปทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ¹⁴

ส่วนความเป็นมาของวิชาภูมิศาสตร์ในประเทศไทย เริ่มจัดให้มีเรียนในหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2434¹⁵ วิชาภูมิศาสตร์เดิมมิได้เป็นวิชาแบบแผนในหลักสูตร เพราะเป็นวิชาที่มีเนื้อหาแทรกอยู่ในเนื้อเรื่องของหนังสือที่อ่าน ดังนั้นแบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์เริ่มตนจึงเป็นไปในรูปหนังสืออ่านไทย ต่อมาวิชานี้ได้เพิ่มพูนความสำคัญมากขึ้นเป็นลำดับ

¹³ S.W. Wooldridge, W. Gordon East, Loc. Cit.

¹⁴ Quam, Loues O., "History of Geography," Collier's Encyclopedia, 10 (1962), 644-654.

¹⁵ กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ, "ความเป็นมาของหลักสูตรสามัญศึกษา" (พระนคร: โรงพิมพ์สง.สริมอาชีพ, 2504), หน้า 142 - 148.

จนกลายเป็นวิชาประกอบที่กำหนดขึ้นให้อ่านตามหลักสูตร เช่น ชุดหนังสืออ่านภูมิศาสตร์ เป็นต้น แต่ถึงอย่างไรก็ตามยังไม่สอนวิชาภูมิศาสตร์กันอย่างจริงจัง ต่อมาเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพแวดล้อมต่าง ๆ เปลี่ยนไปตามกาลเวลา วิชาภูมิศาสตร์ยิ่งเพิ่มความจำเป็นและได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ จนในที่สุดเป็นวิชาที่กำหนดในหลักสูตรให้เรียนทุกชั้นเรียน เพราะเพื่อจะเตรียมเด็กให้เป็นพลเมืองที่ออกไปภายหน้า ความจำเป็น และความต้องการของสภาวะทางสังคม ซึ่งเปลี่ยนแปลง เพื่อต้องการให้เด็กแสวงหาความรู้ ซึ่งเป็นความจริงอันจะเป็นทางให้เด็กเข้าใจสถานการณ์ต่าง ๆ และตัดสินใจแก้ปัญหาปัจจุบันได้อย่างฉลาดและถูกต้องที่สุด

ประวัติการเปลี่ยนแปลงและการจัดการศึกษาของประเทศไทยควบคู่กันไปกับประวัติการเรียน และแบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์เสมอมา ถึงแม้จะเห็นได้ว่าในระหว่างปี พ.ศ. 2441 - 2445 ตั้งแต่การศึกษาเบื้องต้นและการศึกษาเบื้องต้นตามโครงการที่ไครางขึ้นใน พ.ศ. 2441 นั้นจะพบว่าวิชาภูมิศาสตร์ได้ถูกกำหนดให้เรียนตั้งแต่โรงเรียน ก.ช. นโม เบื้องแรกเป็นต้นไป นอกจากนั้นทั้งโรงเรียนไทยเบื้องต้นชั้นคำโรงเรียนไทยเบื้องต้นชั้นสูง โรงเรียนมัธยมไทยเบื้องต้น โรงเรียนอังกฤษไทยเบื้องต้นและกลาง ต่างก็มีวิชาภูมิศาสตร์ กำหนดในหลักสูตรทั้งนั้น ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงตอนต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วิชาภูมิศาสตร์มีความสำคัญมากกว่าวิชาประวัติศาสตร์ ซึ่งสมัยนั้นเรียกว่าวิชาพงศาวดาร

ในระหว่างปี พ.ศ. 2445 - 2452 ถึงแม้จะมีการแก้ไขปรับปรุงการศึกษามี พ.ศ. 2441 แต่ก็ยังปรากฏว่าวิชาภูมิศาสตร์ก็ยังถูกกำหนดให้เรียนในรูปหนังสืออ่านตามเดิม แสดงว่าสมัยนั้น ความมุ่งหมายของวิชาภูมิศาสตร์ยังไม่กว้างขวาง การเรียนจึงมุ่งแต่ "อ่านแล้ว ท่องจำได้" ต่อมาในชั้นประโยค 3 กำหนดให้เรียนวิชาภูมิศาสตร์เพิ่มมากขึ้น แต่เน้นไปทางภูมิศาสตร์ กายภาพ (physical geography) เช่น กำหนดให้เรียนเรื่องแผนที่ แผนที่แบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ที่ออกในขณะนี้เป็นเรื่องแผนที่ และการทำแผนที่ ประโยชน์ของแผนที่และแผนที่ต่าง ๆ มากที่สุด แม้จะเรียน

เรื่องเมืองไกลเคียง ทั้งในทวีปเอเชียและกว้างออกไปจนถึงยุโรป ก็ยังทำให้เขียนแผนที่ไคควย

ต่อมาในปี พ.ศ. 2452 วิชาพงศาวดารหรือประวัติศาสตร์มีความสำคัญเทียบเท่าวิชาภูมิศาสตร์ วิชาทั้งสองนี้มักจะได้รับความนิยมและกำหนดให้เรียนในหลักสูตรควบคู่กันไปเสมอ แสดงว่าในระยะนี้ เริ่มมองเห็นความสัมพันธ์ของวิชาทั้งสองบางแล้ว

ความมุ่งหมายของการเรียนการสอนวิชาภูมิศาสตร์ อาจจะเปลี่ยนไปตามยุคตามสมัย เช่นในปี พ.ศ. 2471 ก่อนจะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้มีการปรับปรุงหลักสูตร ซึ่งวิชาภูมิศาสตร์ลดความสำคัญลงมาก ฝึกกับสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีความเห็นกันว่าวิชาภูมิศาสตร์เป็นวิชาสามัญอันจะขาดเสียไม่ได้ และต่อมาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ภูมิศาสตร์ที่เรียนมักจะมีเนื้อหาเน้นหนักไปทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศซึ่งเป็นเนื้อหาที่คัดเลือกมาสอนเพื่อให้เหมาะกับสภาพของสังคมสิ่งแวดล้อม มุ่งหมายให้เด็กเข้าใจเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมรู้จักใช้เหตุผลแก้ไขปัญหาได้อย่างฉลาด แบบเรียนภูมิศาสตร์เดิมมีลักษณะที่เขียนอย่างละเอียดถี่ถ้วนมีเนื้อหาข้อความต่าง ๆ มาก เพื่อให้

นักเรียนท่องจำ แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไปเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นใหม่ย่อมจำเป็นให้นักเรียนได้เรียนรู้ จึงเกิดปัญหาว่าเนื้อหาที่บรรจุไว้ในแบบเรียนนั้นมากเกินไปหรือน้อยเกินไปสำหรับนักเรียนหรือไม่ ซึ่งผู้เขียนแบบเรียนจำเป็นต้องตระหนักในเรื่องเหล่านี้ ควรได้เลือกเฟ้นเนื้อหาที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์แก่นักเรียนจริง ๆ จะดีกว่าก่อให้เกิดความเบื่อหน่ายแก่นักเรียน

ความมุ่งหมายของการเรียนวิชาภูมิศาสตร์ เพื่อจะให้ผู้เรียนเข้าใจเรื่องความเป็นอยู่ การทำงานของมนุษย์ในแต่ละแถบของโลก ให้ผู้เรียนได้ทราบถึงธรรมชาติแวดล้อมที่มีผลต่อการดำรงชีวิต ความคิด และวัฒนธรรมของมนุษย์ ต้องการให้ผู้เรียนเข้าใจ เรื่อง บุคคล กลุ่มชน ระหว่างชาติและภาษาศาสตร์ มีความเข้าใจเห็นอกเห็นใจเพื่อนร่วมโลก ใ้รู้วาทะชนแต่ละกลุ่มแต่ละท้องถิ่นเป็นเช่นนั้นเพราะเหตุใด และเมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วจะเกิดผลอย่างไร จะหาวิธีแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเช่นไร ประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์จะต้องเข้าใจและให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศที่มีสภาพทางภูมิศาสตร์คอยกว่า เช่น อยู่ทางไกลเส้นทางคมนาคม ดินไม่อุดมสมบูรณ์ อุตศัตหวิทยาการธรรมชาติขาดแคลนน้ำ เป็นต้น ต้องการให้ผู้เรียนวิชาภูมิศาสตร์เป็นผู้รู้จักคิดอย่างมีเหตุผล โดยใช้หลักความรู้ทางภูมิศาสตร์เป็นเครื่องช่วย

วิชาภูมิศาสตร์กับความมุ่งหมายเฉพาะในการสอน เช่นเดียวกับวิชาอื่นเช่นกัน จากวิทยานิพนธ์ของ นงนุช สาราภรณ์¹⁶ ได้กล่าวถึงความมุ่งหมายเฉพาะของการสอนวิชาภูมิศาสตร์ว่า

1. เพื่อช่วยให้เกิดมึตรจิตและรู้จักให้ความเป็นธรรมแก่เพื่อนมนุษย์ เช่นผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นอุดมสมบูรณ์จะคงไม่เข้าใจไปว่าคนภาคอื่นที่ยากจนนั้นเป็นเพราะเกียจคร้านโง่เขลาป่าเถื่อน แต่อาจเป็นเพราะความแห้งแล้งกันดารน้ำ ภูมิประเทศไม่อุดมสมบูรณ์ การทำมาหากินจึงไม่เจริญ

¹⁶นงนุช สาราภรณ์, "การศึกษาเกี่ยวกับการสอนวิชาสังคมศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ของโรงเรียนในจังหวัดพระนคร ปีการศึกษา 2511" วิทยานิพนธ์ครุศาสตร์ บัณฑิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2510, หน้า 7 - 8.

2. เพื่อให้ทราบความหมายจำเป็นต่องังพาทอาศัยกัน การเรียนภูมิศาสตร์เป็นการเรียนรู้เรื่องวัตถุดิบ ดินฟ้าอากาศ สัตว์ป่า ปลา สัตว์น้ำของต่างประเทศ ให้ความรู้ความหมายไม่ว่าจะอยู่ในประเทศที่ร่ำรวยหรือยากจน เป็นประเทศเจริญหรือล้าหลังย่อมมีความจำเป็นต่องังพาทอาศัยซึ่งกันและกัน การเรียนภูมิศาสตร์จึงมีไข่มุกให้นักเรียนทองจำ เช่น เรื่องอารีฟักมีไขให้นักเรียนทองจำว่าประเทศใดส่งออกอะไรออกขาย แต่ต้องการให้นักเรียนรู้จักสังเกตความภูมิประเทศและภูมิอากาศอย่างนั้นอย่างนี้จะมีผลผลิตและพืชผลอะไรบาง และถ้าต้องการสินค้าบางอย่างแหล่งที่จะซื้อควรจะไปอยู่ที่ใด ต้องการให้นักเรียนรู้จักคิด

3. เพื่อให้เข้าใจข่าวสารประจำวันดียิ่งขึ้น เพราะผู้ที่มีความรู้ทางภูมิศาสตร์สามารถไขความรู้ เรื่อง ที่ไหนทาง แผนที่ แผนที่ แผนที่ ตลอดจนความรู้อื่น ๆ ทางภูมิศาสตร์วิเคราะห์และทำความเข้าใจในเหตุการณ์หรือข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่ได้อ่านจากข่าวสารได้ชัดเจนขึ้น

4. เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจและรู้ถึงคุณค่าในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ วิชาภูมิศาสตร์จะช่วยให้นักเรียนรู้คุณค่าประโยชน์ของคนไม่ รู้ถึงโทษของการตัดโค่นต้นไม้ ใหม่นิสัยรักสัตว์ ไม่ทำลายสัตว์ป่า รู้จักสงวนผืนนาผืนดินด้วยการปลูกพืชหมุนเวียนดังนี้ เป็นต้น

5. เพื่อช่วยในการประกอบอาชีพให้ได้ดี เพราะการประกอบอาชีพเช่น การทำไร่ ทำนา จำเป็นจะต้องรู้เรื่องลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะของดิน การต่อสู้กับภัยธรรมชาติ ดานอุตสาหกรรม ถ้าจะเลือกสถานที่ตั้งโรงงาน ก็จำเป็นต้องมีความรู้ทางภูมิศาสตร์ เช่น การคมนาคมขนส่ง แหล่งวัตถุดิบ แหล่งพลังงานและเชื้อเพลิง ฯลฯ เป็นต้น

การสอนวิชาภูมิศาสตร์ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นที่จะให้บรรลุถึงจุดหมายเฉพาะที่วางไว้ข้างต้นนี้มีข้อที่ควรคำนึง¹⁷ ดังนี้คือ

¹⁷สิริมา วรยิ่งยง, "โครงการจัดและดำเนินการสอนวิชาภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์แผนใหม่ในชั้นมัธยมต้น" วิทยานิพนธ์ครุศาสตรบัณฑิต คณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2499, หน้า 36.

1. เด็กชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ยังไม่สามารถจะใช้ความนึกคิดอะไรมากนัก ความรู้อยังไม่มาก ควรจะให้ความรู้ที่เป็นพื้นฐานก่อน
 2. เด็กยอมสนใจสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว แล้วจึงสนใจสิ่งที่อยู่ไกลตัว ดังนั้นการยกตัวอย่างในแบบเรียนควรจะเป็นสิ่งที่เด็กรู้จัก จะช่วยให้นักเรียนเข้าใจบทเรียนได้ง่ายขึ้น ควรให้เด็กเรียนรู้ถึงสิ่งแวดล้อม เช่นควรให้รู้จักเรื่องราวและสภาพของท้องถิ่น ที่คนอาศัยอยู่ ตลอดจนจังหวัดและประเทศใดเขาใจถึงการประกอบอาชีพ ในยุคคาของทรัพยากรที่มีอยู่ภายในท้องถิ่นของชน และรัฐวิสาหกิจสงวนทรัพยากรที่มีอยู่
 3. เนื้อหาควรจะให้ความรู้ที่เป็นรากฐานในการเรียนชั้นสูงต่อไป
 4. การสอนไม่ควรยัดเยียดวิชาเรียนจนเกินไป เพราะแบบเรียนเป็นคู่มือของนักเรียนที่นักเรียนอ่านเองเข้าใจได้ แกรายละเอียดเพิ่มเติมเสริมควรหามาให้
 5. เนื้อหาไม่ควรสับสนุนให้นักเรียนท่องจำ แต่ให้รายละเอียดที่เป็นเหตุผล เป็นผลแก่นักเรียน ถ้าจะท่องจำก็ท่องจำด้วยเหตุผล
 6. การเรียนการสอนภูมิศาสตร์ จำเป็นต้องมีภาพที่เหมาะสม หรือแผนที่ถูกต้องประกอบ ควรให้นักเรียนสามารถวาดแผนที่ประเทศของตนได้ในชั้นมัธยมต้น
- จากวิทยานิพนธ์หลายเล่มทำให้ผู้วิจัยทราบว่าปัญหาของการสอนวิชาภูมิศาสตร์นั้นมีสาเหตุเนื่องมาจากแบบเรียนกวดประการหนึ่งดังเช่น จารีย์ จิตรนุสนธิ¹⁸ ทำการวิจัยเรื่อง "ปัญหาการสอนวิชาภูมิศาสตร์ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในจังหวัดพระนคร ธนบุรี" ผลการวิจัยปรากฏว่า ปัญหาของการสอนวิชาภูมิศาสตร์ ได้แก่โรงเรียนขาดอุปกรณ์หนังสือวิชาการไปรษณีย์และครุภูมิศาสตร์ไปขอเสนอแนะวาระกระทรวงศึกษาธิการควรปรับปรุงแบบเรียนให้ทันต่อเหตุการณ์

¹⁸จารีย์ จิตรนุสนธิ, "ปัญหาการสอนวิชาภูมิศาสตร์ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในจังหวัดพระนครธนบุรี" วิทยานิพนธ์ครุศาสตร์มหาบัณฑิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2512, หน้า ๑๖. (บทคัดย่อ).

ผู้วิจัยเห็นความสำคัญของแบบเรียนที่มีต่อกระบวนการเรียนการสอน จึงได้เลือกปัญหาเกี่ยวกับแบบเรียนมาวิเคราะห์ และเนื่องจากผู้วิจัยกำลังศึกษาในสาขาสังคมศึกษา มีความสนใจวิชาภูมิศาสตร์ จึงเลือกวิเคราะห์แบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ ดังนั้นต่อไปนี้จะขอลาดึงลักษณะของแบบเรียนโดยทั่ว ๆ ไป

แบบเรียน คือหนังสือที่เขียนสำหรับให้นักเรียนเรียน สำหรับวิชาภูมิศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นนี้ มีแบบเรียนที่กระทรวงศึกษาธิการอนุมัติให้ใช้ เป็นแบบเรียนได้รวม 15 เล่ม¹⁹ ปัญหาจึงมีว่านักเรียนและครูจะเลือกแบบเรียนเล่มใดที่ใครเป็นผู้เรียบเรียง เพราะผู้เรียบเรียงแต่ละคนมีวิธีเขียนแตกต่างกันไป บางคนใช้ภาษาในการเขียนเหมาะสำหรับผู้ใหญ่อ่าน ถ้าเด็กไปอ่านจะรู้สึกว่ายากเกินไป บางคนเขียนเหมาะสำหรับเด็กอ่านเท่านั้น ถ้าผู้ใหญ่ไปอ่านจะรู้สึกวางายไป แต่เด็กอ่านจะชอบมากเพราะเข้าใจได้ดี ในการเรียนการสอนปัจจุบันนี้ เพื่อลดปัญหาเรื่องการเลือกใช้แบบเรียน ครูจะต้องศึกษาเรื่องการใช้แบบเรียน รู้จักเลือกแบบเรียนที่เหมาะสมถูกต้อง เพราะแบบเรียนควรจะต้องมีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากหนังสือทั่ว ๆ ไป และมีคุณสมบัติที่เป็นประโยชน์ต่อกระบวนการเรียนการสอน เป็นอุปกรณ์สำคัญที่ช่วยในการเรียนการสอนของแต่ละชั้นแต่ละวิชา แบบเรียนจะมีคุณค่ามากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความเข้าใจและการรู้จักใช้แบบเรียนให้ถูกต้อง ซึ่งผู้ที่ใช้แบบเรียนให้ถูกต้องก็ย่อมจะต้องศึกษาและฝึกฝนในกานนี้

การใช้แบบเรียนในกระบวนการเรียนการสอนแตกต่างกันออกไปตามยุคตามสมัย ในสมัยก่อนแบบเรียนมีบทบาทสำคัญ เป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน ความรู้ของนักเรียนวัดได้จากความรู้ทั้งหลายที่ประมวลกันไว้ในแบบเรียนนั้น ๆ ดังนั้นถ้าครูผู้สอนยึดมั่นอยู่กับหนังสือแบบเรียน การเรียนรู้ทั้งหมดก็ย่อมขึ้นอยู่กับแบบเรียน ในสภาพเช่นนี้แบบเรียนก็จะ เป็นประมวลความรู้ทั้งหลายตามหลักสูตร เมื่อนักเรียนอ่านแบบเรียนจบ

¹⁹กระทรวงศึกษาธิการ, "การกำหนดแบบเรียนสำหรับเลือกใช้ในระดับโรงเรียนมัธยมศึกษา ปีการศึกษา 2513" คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ, (กันยายน 2512), 4 - 19.

ก็เป็นอันว่าจบการเรียนรู้ ความคิดว่าแบบเรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนการสอนนี้ล้าสมัย เพราะเป็นการจำกัดการเรียนรู้ของนักเรียนให้อยู่ในวงแคบ เมื่อปรัชญาการศึกษาและความมุ่งหมายของการเรียนการสอนและวิธีเรียนวิธีสอนเปลี่ยนแปลงไป ทศนคติที่มีต่อแบบเรียนและการใช้แบบเรียนก็ยอมเปลี่ยนไปกว้าง มีผู้เขียนแบบเรียนมากขึ้น แบบเรียนบางเล่มผู้เขียนเขียนไว้อย่างละเอียด จึงเป็นเรื่องราว แบบเรียนบางเล่มเขียนไว้น่าพอใจใจความไม่มีคำอธิบายละเอียดนัก และแบบเรียนบางเล่มมีเนื้อหาสาระน้อย หรือน้อยจนไม่ทราบรายละเอียดต่าง ๆ ที่จำเป็น

จากวิทยานิพนธ์ของ สิริมา วรียงยง เรื่อง "โครงการจัดและดำเนินการสอนวิชา ภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์แผนใหม่ในชั้นมัธยมต้น" ซึ่งเขียนในปี พ.ศ. 2499 มีข้อความในหน้า 29 กล่าวถึงลักษณะของหนังสือที่นักเรียนจะใช้คนควาหรือใช้เป็นแบบเรียนได้มีอยู่ 3 แบบได้แก่

1. แบบหัวขอย่อ เป็นหนังสือคู่มืออย่างย่อสำหรับนักเรียนกล่าวถึงเฉพาะเนื้อเรื่องย่อ ๆ และกิจกรรมที่นักเรียนต้องทำ เป็นหนังสือคู่มือที่ย่อที่สุด หนังสือแบบนี้ไม่เหมาะที่จะใช้กับนักเรียนชั้นมัธยมต้น เพราะนักเรียนจะไม่ได้อะไรมากนักจากหนังสือชนิดนี้

2. แบบหนังสือคู่มือ เป็นหนังสือที่ทำขึ้นสำหรับนักเรียน มีคำอธิบายมากกว่าแบบที่หนึ่ง แต่ก็เป็นคำอธิบายที่ไม่ละเอียดนัก ทั้งช่องว่างไว้ให้ครูอธิบายต่อไปอีก หรือไม่ให้นักเรียนไปค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมเอาเอง หนังสือแบบนี้เป็นเพียงแนะแนวทางให้นักเรียนศึกษา ใช้กันมากในประเทศสหรัฐอเมริกา เพราะมีหนังสือให้คนความากเพียงพอ แต่ไม่เหมาะที่จะใช้เป็นแบบเรียนสำหรับโรงเรียนมัธยมในประเทศไทย เนื่องจากไม่มีหนังสือมากพอที่จะให้นักเรียนไปค้นหาเองได้ จากการวิจัยพบว่าหนังสือสำหรับใช้คนควาในห้องสมุดโรงเรียนมีน้อย

3. แบบอธิบายละเอียด เป็นหนังสือที่ผู้เรียบเรียงอธิบายเนื้อหาอย่างละเอียด หนังสือบางเล่มมีคำแนะนำ คำถามไว้ท้ายบทควย เหมาะสำหรับนักเรียน ให้นักเรียนรู้ว่าหนังสือนั้นมีใจความตอนใดที่สำคัญ เพราะนักเรียนบางคนอ่านแล้วไม่ทราบ

ว่าข้อความสำคัญอยู่ตรงไหน จนกว่าจะได้เห็นคำถามท้ายบทหรือท้ายเล่มจึงทราบ

มีผู้เข้าใจความหมายของการใช้แบบเรียนแตกต่างกันออกไป 3 ประการ

พวกที่ 1 เห็นว่าแบบเรียนเป็นสภาวะของการเรียนการสอนในรูปแบบที่สัมพันธ์

สมบูรณ์ พวกนี้เชื่อว่าแบบเรียนมีบทบาทสำคัญเปรียบเสมือนเป็นครูช่วย แบบเรียนในลักษณะนี้ ผู้เรียบเรียงได้เขียนเนื้อหาละเอียด มีข้อแนะนำในการสอน รวบรวมอุปกรณ์ต่าง ๆ ไว้ มีกิจกรรม แนะนำหนังสืออ่านเพิ่มเติม มีแบบฝึกหัด ฯลฯ จักได้ว่าแบบเรียนหรือไวทยาคณะ ปัญญาของการใช้แบบเรียนประเภทที่หนึ่งนี้อยู่ที่ว่าหากครูยึดถือแบบเรียนเป็นสิ่งสำคัญไม่มีการเรียนการสอนใดคนควาเพิ่มเติม โดยให้นักเรียนท่องจำ แบบฝึกหัดหรือทำตามข้อเสนอแนะทุกประการที่มีในแบบเรียน ยอมไม่ก่อให้เกิดผลแก่นักเรียน ทำให้การเรียนรู้ของนักเรียนแคบเกินไป

พวกที่ 2 เห็นว่าแบบเรียนเป็นเพียงผู้นำทางนักเรียนไปสู่วิชาที่เรียน แบบเรียนในความหมายนี้จึงมีบทบาทน้อยลงเพราะเชื่อว่าแบบเรียนเป็นที่ย่อเรื่องทั่ว ๆ ไปของรายวิชาแต่ละวิชา เป็นโครงร่างของรายวิชามากกว่าเป็นที่ประมวลความรู้ หรือสิ่งสำคัญต่อการเรียนการสอนที่สมบูรณ์ แบบเรียนลักษณะนี้เป็นเพียงเครื่องมือของครูในการวางแผนการสอน ทั้งที่ขอให้นักเรียน แก้ปัญหาซึ่งนักเรียนจะต้องหาคำตอบจากแหล่งวิชาอื่น ๆ อีกมากมาย ครูเป็นผู้แนะนำคำตอบในแบบเรียนยังไม่พอเพียง ความรู้ที่นักเรียนหาได้จากแบบเรียนเป็นเพียงบางส่วนเท่านั้น แบบเรียนประเภทนี้เป็นเพียงแนวทางที่จะแสวงหาความรู้เท่านั้น ดังนั้นครูจึงมีบทบาทมากขึ้นในการแนะ

จากทัศนะที่ 1 และที่ 2 จะเห็นว่าแตกต่างกันมาก ความเห็นของพวกที่ 1 เชื่อว่าทุก ๆ หน้าของแบบเรียนมีคุณค่ามากที่สุดที่นักเรียนจะต้องจดจำ ท่องจำ ทำแบบฝึกหัด อะไรที่กล่าวไว้ในแบบเรียนต้องให้เด็กทำทั้งหมด เมื่อเรียนจบหมดทุกหน้าเป็นอันว่าจบการเรียนรู้ แต่ทัศนะของพวกที่ 2 ไม่ถือว่าแบบเรียนมีความสำคัญกว่าหรือสำคัญเท่ากับครูเห็นว่าครูมีบทบาทจะต้องใช้หลักวิชาความรู้ ประสบการณ์ของตนในการตัดสินใจคัดเลือกใช้แบบเรียนเป็นเพียงส่วนประกอบเพื่อช่วยชี้ทางทั่ว ๆ ไปในการสอน

พวกที่ 3 เห็นว่าแบบเรียนเป็นเพียงเสมือนหนังสืออ้างอิงสำหรับนักเรียนแบบเรียนตามทัศนะนี้จะมีลักษณะเป็นหนังสือประเภทสารานุกรมง่าย ๆ นักเรียนมีแบบเรียนไว้เพื่อเป็นที่ปรึกษาเมื่อเวลาเกิดปัญหาหรือหาคำตอบในบางสิ่งบางอย่าง เช่นเกี่ยวกับการใช้หนังสืออ้างอิงในห้องสมุด ดังนั้นการใช้แบบเรียนในทัศนะนี้นักเรียนไม่จำเป็นต้องนำแบบเรียนไปใช้ในชั้นเรียนเป็นประจำ นักเรียนจะใช้เมื่อต้องการและสนใจจะใช้ ความเห็นของพวกนี้จึงแตกต่างไปจากสองพวกแรกอย่างมาก

ดังนั้น ถ้าโรงเรียนใดใช้แบบเรียนในทัศนะของพวกที่ 3 ก็คือว่าแบบเรียนเปรียบเสมือนหนังสืออ้างอิง การที่จะให้การสอนโดยผลสมความมุ่งหมาย โรงเรียนนั้นก็จะต้องมีวิธีสอนในชั้นเรียนใดอย่างยอดเยี่ยม และจะต้องรวบรวมหนังสือสำหรับกนความมากมายหลายชนิด หลายระดับความรู้ซึ่งใหม่หัวข้อเนื้อเรื่องพอเพียง และกว้างขวางตามรายวิชาที่มีสอน และหนังสืออื่น ๆ จะต้องแต่งขึ้นสำหรับเด็กโดยเฉพาะด้วย 006467

จะเห็นว่าความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้แบบเรียนในการสอนนั้นก็ ลักษณะของแบบเรียนก็แตกต่างกันออกไปตามยุคสมัยและตามสภาพการของสิ่งแวดล้อมของสังคมซึ่งก่อให้เกิดความสับสนในการใช้แบบเรียนอยู่บ้าง ดังนั้นย่อมจะเป็นปัญหาสำหรับครูผู้เลือกแบบเรียน ครูมีหน้าที่พิจารณาว่าจะใช้แบบเรียนเล่มใด โดยถือหลักว่าเลือกใช้แบบเรียนเพื่อนักเรียนสำหรับให้นักเรียนอ่าน หลักเกณฑ์ที่ครูจะใช้พิจารณาในการเลือกแบบเรียนสำหรับนักเรียนควรมีดังนี้

1. พิจารณาข้อความที่หนังสือมีความหมายตรงตามที่ต้องการหรือไม่
2. พิจารณาเกี่ยวกับผู้เขียนแบบเรียน ว่าผู้เขียนแบบเรียนเป็นใคร มีตำแหน่งหน้าที่

ประสบการณ์ในคดีเคยเขียนหนังสืออะไรมาบ้าง หนังสือแบบเรียนนั้นเขียนคนเดียวหรือเขียนหลายคน ผู้เขียนมีความเชี่ยวชาญในเรื่องที่เขียนเพียงใด ผู้เขียนเคยสอนหรือไม่ เพราะผู้เขียนควรจะเป็นผู้สอนและมีความใฝ่ใจในเรื่องที่เขียนโดยเฉพาะ พิจารณาคำนำของผู้เขียนว่ามีจุดประสงค์สอดคล้องกับเนื้อหาที่เขาเขียนมากน้อยเพียงใด หรือความมีจุดประสงค์จะให้ผู้เรียนดำเนินการเรียนการสอนอย่างไร นอกจากนี้จะต้องพิจารณาคำผู้เขียนเขียนด้วยความเป็นกลางเพียงใด เพราะการเขียนแบบเรียนจะต้องไม่มีความเอนเอียงแต่อย่างใด จะต้องให้ความจริงแก่ผู้อ่าน การ

เขียนแบบเรียนจะต้องมุ่งในด้านให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบของสังคม ความสัมพันธ์ทางการเมือง และเพื่อให้เกิดความรู้การศึกษา

3. พิจารณาเกี่ยวกับสิ่งที่ปรากฏที่เห็นอยู่ในแบบเรียน เช่น รูปภาพ แผนที่ แผนภูมิ ฯลฯ ที่ปรากฏในแบบเรียนจะต้องสอดคล้องกับเนื้อเรื่อง ภาพจะต้องชัดเจน ตำแหน่งในแผนที่จะต้องถูกต้อง สีของภาพและแผนที่ถ้าเป็นภาพสีควรจะต้องชัดเจนไปแต่ละ-
 เทอะและถูกต้องกับความเป็นจริง ขนาดของภาพและแผนที่มองเห็นได้ชัดเจน รูปภาพ และแผนที่จะต้องมีคำอธิบายหรือคำบรรยายทุกภาพ เพื่อช่วยให้นักเรียนเข้าใจบทเรียน
 คดียิ่งขึ้น สำหรับนักเรียนชั้นเล็กควรมีรูปภาพประกอบบทเรียนให้มาก

ตัวอักษรในแบบเรียนจะต้องชัดเจน ขนาดของตัวอักษร จะต้องเหมาะสมกับ
 วัยและสายตาของนักเรียน เช่น หนังสือสำหรับเด็กเล็กควรจะเป็นตัวหนังสือขนาดใหญ่

พิจารณาคู่มือที่พิมพ์หนังสือแบบเรียนว่าพิมพ์มานานเพียงใด เพราะเราไม่นิยม
 หนังสือที่พิมพ์มานานแล้ว และไม่มีการพิมพ์ใหม่อีก เนื่องจากเนื้อหาไม่ทันสมัยข้อความ
 บางตอนล้าสมัยไม่มีประโยชน์สำหรับนักเรียน

พิจารณาว่าหนังสือนั้นพิมพ์มาแล้วกี่ครั้ง เพราะหนังสือที่พิมพ์หลายครั้งแสดง
 ว่าเป็นหนังสือที่มีคนนิยมมาก (หรืออาจจะมีเหตุผลอื่นที่นอกเหนือไปจากนี้) และการพิมพ์
 ครั้งหลัง ๆ ย่อมจะมีการแก้ไขข้อบกพร่องของการพิมพ์ครั้งแรก หนังสือเล่มนั้นก็มีความ
 ถูกต้องมากยิ่งขึ้น เพราะผู้เขียนได้ตรวจตราใหม่

4. พิจารณาเนื้อเรื่อง การแบ่งเป็นบท ๆ ของแต่ละบทมีเนื้อหาสมมูลย์กัน
 คี่หรือไม่ ความต่อเนื่องของบทเรียนแต่ละบท การลำดับหัวข้อเรื่อง สารบัญ คัดนี้
 ความเหมาะสมของเนื้อหา สัพพที่ใ้ควรเข้าใจง่ายเหมาะสมกับวัยของนักเรียน ภาษา
 ที่ใช้ในแบบเรียนต้องเป็นภาษาสุภาพเข้าใจง่ายเหมาะสมกับชั้นเรียน กิจกรรมท้ายบท
 แบบฝึกหัดท้ายบทหรือท้ายเล่มควรมี

5. พิจารณาหนังสืออ้างอิงที่ผู้เขียนใช้ประกอบในการเขียนแบบเรียนว่า
 เป็นหนังสือทั่ว ๆ ไปหรือเป็นหนังสือที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะกับเรื่องที่เขียน เป็นหนังสือ

อ้างอิงที่จะช่วยให้เข้าใจบทเรียน ให้ความแจ่มแจ้งในบทหรือในหนังสือแบบเรียน หรือไม่เป็นหนังสืออ้างอิงที่หาอ่านได้ง่ายมีอยู่ในห้องสมุดหรือไม่ เพราะหนังสืออ้างอิงควรจะเป็นหนังสือที่หาอ่านได้ง่ายเพื่อผู้อ่านจะได้ติดตามไปคนควาเมื่อมีข้อสงสัยบางอย่างในแบบเรียน

Byron G. Massialas²⁰ ได้ให้ข้อสังเกตในการเลือกแบบเรียนไว้ว่า สิ่งที่จะพิจารณาเกี่ยวกับแบบเรียนที่จะเลือกใช้คือ

1. พิจารณาวิธีเขียนของผู้เขียนตรงกับวัตถุประสงค์ที่เขาวางไว้เพียงใด
2. ผู้เขียนเขียนเนื้อหาถูกต้องชัดเจนเพียงใด และการเขียนได้เขียนแบบให้ความรู้เกี่ยวกับกฎเกณฑ์หรือหลักสำคัญ หรือว่าเขียนแบบทั่วไป
3. ผู้เขียนเขียนเนื้อหาชนิดที่เปิดโอกาสให้นักเรียนถาม หรือสังเกตหรือแสดงออกเพียงใด
4. ผู้เขียนเขียนโดยใช้หลักทางวิทยาศาสตร์ (Scientific) ช่วยมากน้อยเพียงใด
5. ผู้เขียนเขียนแบบเรียนโดยคำนึงถึงระดับอายุของผู้เขียนหรือไม่ การใช้ภาษายากง่ายเพียงใด
6. การเขียนมีการลำดับเรื่องถูกต้องสัมพันธ์กันดีหรือไม่ ข้อความที่เขียนไม่ควรจะขัดแย้งกันเอง เรื่องที่เขียนควรจะเป็นเหตุเป็นผลกัน
7. ผู้เขียนบอกบรรณานุกรม สำหรับคนควาไว้ในแบบเรียนให้แก่ นักเรียนหรือไม่ ตลอดจนบอกแหล่งที่นักเรียนจะไปหารายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับสถิติ แผนที่ หรือไม่

20

Byron G. Massialas, "Selecting a Social Studies Textbook," Crucial Issues in the teaching of Social Studies, (1964), 202-204.

8. ผู้เขียนมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับเรื่องลักษณะของสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นอื่น ๆ มาก่อนหรือไม่

9. ผู้เขียนได้เขียนในลักษณะหลีกเลี่ยงคำถามที่มีความสำคัญหรือไม่ รวมทั้งพิจารณาว่าผู้เขียนได้เขียนเรื่องที่เป็นปัญหาตอบโดยยาก อย่างเช่น เรื่องเพศ เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกร หรือระหว่างลูกจ้างกับนายจ้าง หรือเรื่องการคุมกำเนิดเหล่านี้หรือไม่

10. การเขียนแบบเรียนผู้เขียนได้ใช้ข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ หรือจากเพียงแหล่งเดียว

11. ผู้เขียนได้เตรียมหนังสือคู่มือสำหรับครูหรือไม่ และถ้าเตรียมไว้ คู่มือนั้นจะช่วยให้เข้าใจแบบเรียนที่เขียนไว้มากน้อยเพียงใด โดยออกบรรณานุกรม แบบทดสอบแก่ครูหรือไม่

Byron G. Massialas ได้กล่าวด้วยอีกว่า ข้อสังเกตที่ช่วยในการเลือกแบบเรียนทั้ง 11 ข้อนี้ มีโคหมายความว่า จะสมบูรณ์ครบถ้วนแล้ว อาจจะมีข้อสังเกตในการเลือกแบบเรียนอื่น ๆ อีก แต่ทว่ากล่าวไว้เป็นเพียงการตั้งข้อสังเกตที่พอจะช่วยให้ความสะดวกแก่ผู้เลือกใช้แบบเรียนที่ตัดสินใจเองไต่บาง

จากความเป็นมาและปัญหาเกี่ยวกับการเลือกใช้แบบเรียนดังกล่าวข้างต้นนี้ ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะทำการค้นคว้าในเรื่องนี้ และได้เลือกทำการวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์แบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น" นอกจากเหตุผลที่ผู้วิจัยเห็นความสำคัญของวิชาภูมิศาสตร์ในการสอนตามโรงเรียนแล้ว ผู้วิจัยยังเคยได้พบปัญหาเกี่ยวกับแบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ ในขณะที่ทำการฝึกสอนและในโอกาสที่ผู้วิจัยไปฝึกงานคานการนิเทศฝึกสอน ได้สังเกตเห็นว่านิสิตฝึกสอนมีปัญหาเกี่ยวกับการใช้แบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์อยู่มาก สาเหตุเหล่านี้จึงเป็นเหตุชักจูงให้ผู้วิจัยเลือกทำการวิจัยในหัวข้อนี้

งานด้านการเขียนและงานวิจัยอื่นที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องการวิเคราะห์แบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ยังไม่เคยมีผู้ใดวิจัยมาก่อน แต่งานด้านการเขียนและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์แบบเรียน ซึ่งมีแนวโน้มเคียงกันมีอยู่บ้างไม่มากนัก เท่าที่ค้นคว้ารวบรวมได้มีดังนี้คือ งานด้านการเขียนที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้ ได้แก่

ในปี พ.ศ. 2500 พูนพล อาสนจินดา และมานี ชรรmgrongอาทม²¹ ได้เขียนบทความเรื่อง "ทำอะไรจึงจะสอนภูมิศาสตร์ให้นักเรียนรู้สึกสนุกเข้าใจและจดจำได้" โดยได้กล่าวว่าการสอนวิชาภูมิศาสตร์เหมือนกับการสอนวิชาวิทยาศาสตร์ และวิชาคำนวณ เพราะนักเรียนจะต้องได้ปฏิบัติด้วยเมื่อได้เรียนรู้ไปแล้ว ดังนั้นการสอนวิชาภูมิศาสตร์ครูจะต้องใช้อุปกรณ์ประกอบการสอนเสมอ เช่น โตะทราย แผนที่ แผนที่ แผนที่ หุ่นจำลอง เป็นต้น และให้นักเรียนได้มีโอกาสร่วมกิจกรรมในการเรียนอย่างทั่วถึงทุกครั้ง จะช่วยให้นักเรียนเข้าใจและจดจำบทเรียนได้ดีขึ้น

ในปีเดียวกันนี้ เสนาะจิต สุวรรณโพธิ์ศรี²² ได้เขียนบทความเรื่อง "การเขียนหนังสือแบบเรียนสำหรับเด็กในประเทศฟิลิปปินส์" โดยได้กล่าวว่า ก่อนที่จะลงมือจัดทำแบบเรียนนั้นจะปีคะกรรมการคณะหนึ่งแนะนำหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ของการเขียนแบบเรียน

²¹ พูนพล อาสนจินดา, และมานี ชรรmgrongอาทม, "ทำอะไรจึงจะสอนภูมิศาสตร์ให้นักเรียนรู้สึกสนุกเข้าใจและจดจำได้" ศูนย์ศึกษา, 41 (มิถุนายน, 2500), หน้า 3 - 11.

²² เสนาะจิต สุวรรณโพธิ์ศรี, "การเขียนหนังสือแบบเรียนสำหรับเด็กในประเทศฟิลิปปินส์" ศูนย์ศึกษา, 41 (มิถุนายน, 2500), หน้า 12 - 17.

โดยเน้นในเรื่องจะต้องให้แบบเรียนสอดคล้องกับความต้องการและความสนใจของเด็กแต่ละวัย เนื้อเรื่องที่จะเขียนต้องเขียนตามหลักสูตร ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการกำหนดไว้ และการเขียนจะต้องพิจารณาถึงจำนวนหน้า จำนวนคำของแต่ละบรรทัด ขนาดตัวอักษร ขนาดของว่างระหว่างบรรทัดของหนังสือแบบเรียนแต่ละเล่ม โดยมีคณะกรรมการชุดหนึ่งคอยช่วยเหลือในค่านี้นี้ บุคคลที่มาร่วมจัดทำแบบเรียนได้รับเลือกมาจากครูผู้สอนในชั้นที่จะทำแบบเรียนนั้น ๆ ทั่วประเทศ

ก่อนที่จะลงมือทำหนังสือแบบเรียน จะต้องค้นคว้าศึกษาชั้นพื้นฐานเสียก่อน เช่นสำรวจความสนใจของเด็กฟิลิปปินส์ในระยะต่าง ๆ ศึกษาหนังสือแบบเรียนที่เป็นมาตรฐานทั้งที่ทำขึ้นในประเทศฟิลิปปินส์และของต่างประเทศ โดยพิจารณาในเรื่องการจัดทำรูปเล่ม ขนาดของตัวพิมพ์ ขนาดของหนังสือ พิจารณาคานเนื้อหา และจุดประสงค์ของแบบเรียน นอกจากนี้ พิจารณาคูคำที่ใช้เป็นคำยากหรือง่าย การเรียบเรียงประโยคง่ายหรือยาก ความสั้นยาวของประโยค ความสั้นยาวของเรื่อง ความถูกต้องของเนื้อเรื่อง เป็นเรื่องที่เขียนตามธรรมชาติอย่างที่เราควรเป็นไปหรือไม่

การเขียน เขียนโดยคณะกรรมการในมหาวิทยาลัยนั้น ๆ โดยมีผู้อำนวยการเป็นที่ปรึกษาช่วยเหลือแนะนำ หรือเขียนโดยคณะผู้จัดทำแบบเรียนและหลักสูตร ซึ่งได้รับเลือกตั้ง

เมื่อเขียนแบบเรียนเสร็จแล้ว และพิมพ์เป็นรูปเล่มขนาดที่กำหนด ผู้เชี่ยวชาญจะแก้ไขต่อไป การดำเนินงานในการทำแบบเรียนเขาคำเนินอย่างประชาธิปไตยและยืดหยุ่นได้ ทุกคนมีโอกาสแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่และยินดีรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การเขียนเรื่องในแบบเรียนถ้าหากคณะกรรมการพิจารณาเรื่องและเห็นว่ายังไม่เหมาะสมก็จะช่วยกันพิจารณาแก้ไข เมื่อเห็นชอบแล้วก็ส่งกลับไปให้ผู้เขียนเขียนถ้อยคำในโครงเรื่องนั้นอีกครั้ง เมื่อเสร็จแล้วก็นำมาพิจารณาแก้ไขอีกจนเป็นที่พอใจ และเตรียมทำเป็นรูปเล่ม รอผู้เชี่ยวชาญตรวจแก้ การกระทำเช่นนี้เป็นวิธีที่เหมาะสมเป็นการให้โอกาสทุกคนได้แสดงความคิดของตนและการที่มีคณะกรรมการพิจารณาตรวจแก้ก็ครั้งนั้น

ยอมเป็นผลดี เพราะผู้เขียนเองยอมไม่สามารถเห็นข้อบกพร่องของตนเองได้ และการที่คณะกรรมการมาร่วมกันหลาย ๆ คน ยอมทำให้ได้โครงเรื่องและถ้อยคำที่ถูกต้องตามความเป็นจริงมากที่สุด

งานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยครั้งนี้ ได้แก่

งานวิจัยที่เกี่ยวกับปัญหาของการเรียนการสอนวิชาภูมิศาสตร์ มีผู้ทำการวิจัยในก้านนี้หลายคน เช่น ในปี พ.ศ. 2499 สิริมา วรยิ่งยง²³ ได้วิจัยเรื่อง "โครงการจัดและดำเนินการสอนวิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์แผนใหม่ในชั้นมัธยมศึกษา" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจะปรับปรุงวิธีสอนวิชาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ในชั้นมัธยมศึกษาให้ได้ดีเป็นที่สนุกสนานน่าสนใจยิ่งขึ้น ผลของการวิจัยทราบว่าวิธีการสอนแผนใหม่ซึ่งเปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงออก ได้มีโอกาสเป็นผู้บรรยายโดยรวมในกิจกรรมต่าง ๆ และได้ออกไปศึกษานอกสถานที่ จะทำให้การเรียนของนักเรียนสนุกสนานน่าสนใจยิ่งขึ้น

สำหรับเรื่องการสอนวิชาภูมิศาสตร์ด้วยวิธีสอนแผนใหม่ ได้มีการวิจัยต่อมาอีกคือ ในปี พ.ศ. 2505 อารีรัตน์ สุภเมธี²⁴ ได้วิจัยเรื่อง "การศึกษาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์นอกสถานที่ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในจังหวัดพระนคร-ธนบุรี" โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อจะศึกษาวิธีการที่จะช่วยให้การศึกษาวินิจฉัยศาสตร์และประวัติศาสตร์นอกสถานที่เป็นผลแก่นักเรียนมากที่สุด และเพื่อแก้ทัศนคติที่ผิด ๆ ของบุคคลทั่วไป ซึ่งไม่เข้าใจถึงคุณประโยชน์ของการศึกษานอกสถานที่และต้องการสนับสนุนการสอนแผนใหม่ให้ได้ดียิ่งขึ้น การทำการวิจัย ใช้วิธีสังเกตแบบสอบถามไปให้นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ในจังหวัดพระนครและธนบุรี ผลของการวิจัยปรากฏว่านักเรียนต้องการให้ทางโรงเรียนจัดให้มีการศึกษาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์นอกสถานที่ และ

²³ สิริมา วรยิ่งยง, เรื่องเดิม.

²⁴ อารีรัตน์ สุภเมธี, "การศึกษาภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์นอกสถานที่ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในจังหวัดพระนคร-ธนบุรี" วิทยานิพนธ์ครุศาสตร์บัณฑิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2505.

เสนอแนะให้มีระยะเวลาในการไปศึกษานอกสถานที่พอเพียงด้วย

ในปี พ.ศ.2506 พรารวมาส ทัททานนท์²⁵ ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ปัญหาการเรียนวิชาสังคมศึกษาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 2" เพื่อต้องการทราบเกี่ยวกับความคิดเห็นและทัศนคติต่อการเรียนวิชาในหมวดสังคมศึกษา รวมทั้งปัญหาที่ทำให้การเรียนวิชานี้ไม่ใ้ผลดีจากนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 2 ผลจากการวิจัยปรากฏว่านักเรียนส่วนใหญ่ชอบวิชาประวัติศาสตร์มากที่สุด เพราะอาจารย์สอนเข้าใจดีและสอบไล่คะแนนดี นักเรียนส่วนใหญ่ไม่ชอบวิชาหน้าที่พลเมืองเพราะสอบไล่คะแนนไม่ดี เนื่องจากไม่เข้าใจสิ่งที่อาจารย์อธิบาย นักเรียนหญิงชอบวิชาศิลปะกรรมปานกลาง ส่วนนักเรียนชายชอบวิชาภูมิศาสตร์ปานกลาง

มีวิทยานิพนธ์หลายเล่มกล่าวถึงปัญหาของกระบวนการเรียนการสอนว่าเนื่องมาจากแบบเรียนด้วยประการหนึ่ง ดังเช่น ในปี พ.ศ. 2506 ภัทรพร พิทยรักษา²⁶ ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ความช่วยเหลือทางค่านวิชาการศึกษาที่ครูสอนสังคมศึกษาต้องการ" ผลของการวิจัยปรากฏว่าครูส่วนใหญ่ต้องการมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรและประมวลการสอนวิชาสังคมศึกษาและต้องการให้ปรับปรุงแก้ไขแบบเรียนให้ถูกต้องเหมาะสมยิ่งขึ้น และในปี พ.ศ. 2508 จิตรบุญรวม เฒ่าวัฒนา²⁷ ได้วิจัยเรื่อง "การสำรวจปัญหาและอุปสรรคในการสอนวิชาสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น" โดยมีจุดประสงค์เพื่อรวบรวม

²⁵พรารวมาส ทัททานนท์, "ปัญหาการเรียนวิชาสังคมศึกษาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 2" วิทยานิพนธ์กรุศาสตร์บัณฑิต คณะกรุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2506.

²⁶ภัทรพร พิทยรักษา "ความช่วยเหลือทางค่านวิชาการศึกษาที่ครูสอนสังคมศึกษาต้องการ" วิทยานิพนธ์กรุศาสตร์บัณฑิต คณะกรุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2506.

²⁷จิตรบุญรวม เฒ่าวัฒนา, "การสำรวจปัญหาและอุปสรรคในการสอนวิชาสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น" วิทยานิพนธ์ กรุศาสตร์กรมหาบัณฑิต คณะกรุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2508.

ปัญหาและอุปสรรคในการสอนวิชาสังคมศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โดยเฉพาะผลการวิจัยปรากฏว่า วิธีสอนของครูไม่มีประสิทธิภาพ อุปสรรคการสอนในโรงเรียนมีน้อย และครูได้เสนอแนะว่ากระทรวงศึกษาธิการควรปรับปรุงหลักสูตรและแบบเรียนในหมวดวิชาสังคมศึกษาให้ดีและเหมาะสมยิ่งขึ้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2510 สุปาณี โกรทจร²⁸ วิจัยเรื่อง "แนวคิดเกี่ยวกับการปรับปรุงการสอนวิชาสังคมศึกษาชั้นมัธยมศึกษา" เพื่อศึกษาความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่เกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ผลการวิจัยปรากฏว่าครูและนักเรียนมีทัศนคติที่ดีต่อการสอนสังคมศึกษา แต่ครูมีปัญหาร่องการใช้อุปกรณ์การสอนไม่พอเพียง ส่วนนักเรียนไม่สนใจเรียนวิชาสังคมศึกษา เพราะว่าหนังสือแบบเรียนมีเนื้อหาไม่เหมาะสม หนังสืออ่านประกอบสำหรับครูและนักเรียนมีน้อย นอกจากการวิจัยที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ยังมีการวิจัยของ จารีย์ จิตรนุสนธิ²⁹ ซึ่งได้ทำการวิจัยเรื่อง "ปัญหาการสอนวิชาภูมิศาสตร์ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา" ในปี พ.ศ. 2512 ผลของการวิจัยปรากฏว่าครูชอบสอนวิชาภูมิศาสตร์ เพราะเห็นความสำคัญของวิชานี้ ปัญหาของการสอนที่พบคือ โรงเรียนขาดอุปกรณ์การสอนและหนังสือสำหรับคนควา ครูภูมิศาสตร์ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า กระทรวงศึกษาธิการพิจารณาปรับปรุงแบบเรียนให้ทันต่อเหตุการณ์

งานวิจัยอื่นที่เกี่ยวกับการวิเคราะห์แบบเรียนมีอยู่หลายเรื่อง แต่เป็นการวิเคราะห์แบบเรียนวิชาภาษาอังกฤษ ได้แก่การวิจัยเรื่อง "การสำรวจและวิเคราะห์แบบเรียนและหนังสืออ่านประกอบในระดับประถมศึกษาตอนปลายในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา"

²⁸ สุปาณี โกรทจร, "แนวคิดเกี่ยวกับการปรับปรุงการสอนวิชาสังคมศึกษาชั้นมัธยมศึกษา" วิทยานิพนธ์ ครุศาสตร์มหาบัณฑิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2509.

²⁹ จารีย์ จิตรนุสนธิ, เรื่องเดิม.

ของ อรสาकुมารี จันทรสารทูล³⁰ ในปี พ.ศ. 2510 ผลการวิจัยปรากฏว่าแบบเรียนที่ใช้ในจังหวัดพระนคร-ธนบุรีมีอยู่ 8 เล่ม แต่โรงเรียนที่ผู้วิจัยสำรวจใช้เล่มเดียวเหมือนกันหมดคือ The Oxford English Course for Thailand และหนังสือที่เลือกมาใช้เป็นหนังสืออ่านประกอบมีอยู่ 3 เล่มคือ When Mother Goes Aways, English This way, และ Class Work มีข้อเสนอแนะจาก อรสาकुมารี จันทรสารทูล ว่าแบบเรียนและหนังสืออ่านประกอบวิชาภาษาอังกฤษในชั้นประถมศึกษาตอนปลายควรจะได้มีการแก้ไขปรับปรุงอีกมากทั้งในด้านการจัดทำรูปเล่ม ในด้านจิตวิทยาแห่งการเรียนรู้ และควรจะมีคณะกรรมการควบคุมการผลิตและการใช้หนังสือแบบเรียนและหนังสืออ่านประกอบโดยเฉพาะอีกด้วย

ต่อมาในปี พ.ศ. 2511 ราไพ คาวเรือง³¹ ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์หนังสือแบบเรียนภาษาอังกฤษที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้เรียนในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ปีการศึกษา 2511" ผลการวิจัยปรากฏว่ามีแบบเรียนวิชาภาษาอังกฤษชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 หลายเล่มที่ไม่เหมาะสมกับนักเรียนไทย เพราะผู้จัดทำมิได้มีความมุ่งหมายจะทำขึ้นเพื่อใช้กับเด็กไทยโดยเฉพาะ นอกจากนั้นการจัดทำรูปเล่มของแบบเรียน

³⁰อรสาकुมารี จันทรสารทูล, "การสำรวจและวิเคราะห์แบบเรียนและหนังสืออ่านประกอบในชั้นประถมศึกษาตอนปลายในจังหวัดพระนคร-ธนบุรี" วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2510.

³¹ราไพ คาวเรือง, "การวิเคราะห์หนังสือแบบเรียนภาษาอังกฤษที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้เรียนในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ปีการศึกษา 2511" วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรบัณฑิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2511.

ยังมีขอบกรอบอยู่มาก ราวไฟ คาวเรือง ไกล เสนอแนะว่ากระทรวงศึกษาธิการควรจะพิจารณาเรื่องการจัดทำรูปเล่มแบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการให้แข็งแรงไ้มาตรฐาน อีกด้วย

ในปีเดียวกันนี้ วรรณะ ประสงค์ธรรม³² ได้วิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์หนังสือแบบเรียนภาษาอังกฤษที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้เรียนในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3" ผลการวิจัยคล้ายคลึงกับผลการวิจัยของราวไฟ คาวเรือง คือมีแบบเรียนวิชาภาษาอังกฤษในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 บางเล่มไม่เหมาะสมที่จะจัดเป็นแบบเรียนสำหรับนักเรียนไทย เพราะเป็นแบบเรียนที่ชาวต่างประเทศทำขึ้น โดยไม่มีความมุ่งหมายจะจัดทำเพื่อใช้กับนักเรียนไทยโดยเฉพาะ และในด้านการจัดทำรูปเล่มของแบบเรียนมีขอบกรอบในเรื่องกระดาษที่ใช้พิมพ์ ความคงทนถาวรของปก และการออกแบบ จัดแต่งรูปปกไม่น่าสนใจ

งานวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์แบบเรียนครั้งหลังสุด คือ งานวิจัยของ สอางค์ คำเนินสวัสดิ์³³ ในปี พ.ศ. 2512 เรื่อง "การวิเคราะห์แบบเรียนและหนังสืออ่านประกอบวิชาภาษาอังกฤษชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นของโรงเรียนในจังหวัดพระนครและธนบุรี" จากการวิจัยนี้ผลปรากฏว่า แบบเรียนและหนังสืออ่านประกอบวิชาภาษาอังกฤษในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นทุกเล่มมีทั้งข้อดีและขอบกรอบที่ควรแก้ไข ไม่มีเล่มใดที่พร้อมทุกประการ นอกจากนี้ สอางค์ คำเนินสวัสดิ์ ได้เสนอแนะว่า ภาครัฐควรจะให้หนังสือประมวลการสอนและคู่มือครูวิชาภาษาอังกฤษชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 3 ของที่กษานิเทศก์

³²วรรณะ ประสงค์ธรรม, "การวิเคราะห์หนังสือแบบเรียนภาษาอังกฤษที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้เรียนในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3" วิทยานิพนธ์ครุศาสตรบัณฑิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2511.

³³สอางค์ คำเนินสวัสดิ์, "การวิเคราะห์แบบเรียนและหนังสืออ่านประกอบวิชาภาษาอังกฤษ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นของโรงเรียนในจังหวัดพระนครและธนบุรี" วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2512.

กรมวิสามัญ เป็นแนวทางในการสอน

ควรจะมีการสาธิตการใช้แบบเรียนฉบับและนิเทศครูอาจารย์ผู้จัดทำ
ส่วนในด้านการจัดทำรูปเล่มของแบบเรียน ควรจะมีการแก้ไขด้วยการร่วมมือ
ประสานงานกันระหว่างผู้เรียบเรียงหนังสือกับผู้พิมพ์และผู้วาดภาพประกอบ และควรมี
คณะกรรมการตรวจทานความถูกต้องเรียบร้อยก่อนนำออกจำหน่ายและใช้แพร่หลาย

สำหรับในต่างประเทศงานวิจัยเกี่ยวกับแบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์มีน้อย จะมี
อยู่ที่เฉพาะวิจัยเกี่ยวกับการสอนวิชาภูมิศาสตร์ และงานด้านการเขียน เช่น ในปี
ค.ศ. 1970 Rose E. Sabaroff⁴⁴ ได้กล่าวว่า การสอนวิชาภูมิศาสตร์มีใช้ครูเป็นฝ่าย
สอนและอธิบายแก่ฝ่ายเดียว ควรจะให้เด็กเรียนมีโอกาสแสดงออกบ้าง เช่นการ
เล่นละคร แล้วครูคอยชี้แนะขอเท็จจริงให้ การสอนวิชาภูมิศาสตร์ควรจะต้องคำนึงถึง
ความแตกต่างของแต่ละบุคคลด้วย เช่น นักเรียนที่มาจากครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจ
และสังคมดี ย่อมจะกล่าวถึงเมืองคาลิฟอร์เนีย ฟลอริดา ปารีส ลอนดอน แมกซ์โก
ปอโตริโก และจาไมกา ได้อย่างละเอียดถูกต้อง อาจเป็นเพราะเขาเคยอยู่ที่นั่นมา
ก่อน เคยไปท่องเที่ยว เคยเห็นจากทีวี ภาพยนต์ รูปภาพ เป็นต้น

แต่สำหรับนักเรียนที่มาจากครอบครัวที่ยากจน ย่อมมีประสบการณ์ในเรื่องที่
กล่าวมานั้นน้อยกว่า ดังนั้นวิธีจะช่วยให้เด็กเรียนเหล่านี้เรียนวิชาภูมิศาสตร์ได้จะต้อง
ช่วยให้ถูกวิธีเพราะผู้ปกครองของเด็กไม่มีเวลาแนะนำให้คำตอบบางอย่างที่เด็กสงสัย
ได้ การสอนควรจะเริ่มตนจากสิ่งที่เด็กเห็น ครูมีหน้าที่แนะนำให้เข้าใจมากยิ่งขึ้น สอน
เรื่องที่เป็นสิ่งแวดล้อม จากบ้านของเด็ก เพื่อนบ้าน ศูนย์การค้า และเมืองที่เด็กอาศัย
อยู่ เด็กจะมีประสบการณ์อย่างดี เช่นเรื่องตลาด เด็กยอมเคยไป ดังนั้นจะสามารถ
อธิบายเกี่ยวกับเรื่องตลาดได้ละเอียด

⁴⁴Rose E. Sabaroff, "Orienting the Child to His World,"

Walter M. Glowacki³⁵ ได้กล่าวไว้ในระยะ 2 - 3 ปีที่ผ่านมาว่า สาขาวิชาภูมิศาสตร์ไม่ค่อยจะมีผู้ใดทำการวิจัยกันเท่าใด ซึ่งความจริงแล้ววิชาภูมิศาสตร์เป็นวิชาที่สำคัญ ถึงแม้จะเห็นว่า เป็นวิชาที่จัดอยู่ในหลักสูตรให้เรียนในโรงเรียนทั่วไป ดังนั้น เนื่องจากเห็นความสำคัญเช่นนี้ รัฐคอนเนคติกัตจึงได้ทำการวิจัย โดยออกแบบสอบถามส่งไปยังโรงเรียนมัธยมทุกแห่ง ซึ่งรัฐรับรองวิทยฐานะ จำนวนโรงเรียนที่เรววิจัยมีทั้งหมด 200 โรงเรียน แต่ได้รับคำตอบกลับคืนมา 158 โรงเรียน คิดเป็นเปอร์เซ็นต์ได้ 79 % การวิเคราะห์ข้อมูลเสนอในรูปของตาราง

คำถามในแบบสอบถามได้แบ่งออกเป็นหัวข้อใหญ่ ๆ ได้แก่ มีวิชาอื่น ๆ ในการศึกษาวิชาภูมิศาสตร์บ้างหรือไม่ ถ้ามีใครแก่วางใจ วิชาภูมิศาสตร์เป็นวิชาเลือกหรือวิชาบังคับ ถ้าเป็นวิชาบังคับจัดอยู่ในหลักสูตรประเภทใด ชั่วโมงที่สอนภูมิศาสตร์มีมากน้อยเพียงใด ใ้มีการกระเตรียมโครงการเกี่ยวกับการสอนวิชาภูมิศาสตร์ในโรงเรียนของท่านบ้างหรือไม่อย่างไร

ผลการวิจัยปรากฏว่า โรงเรียนที่รัฐคอนเนคติกัตรับรองวิทยฐานะไม่เห็นความสำคัญของวิชาภูมิศาสตร์และวิชาภูมิศาสตร์เป็นวิชาเลือกมากกว่าเป็นวิชาบังคับในโรงเรียน ครูที่สอนส่วนมากได้รับการฝึกฝนในด้านวิชาภูมิศาสตร์มาน้อย และการเตรียมโครงการสอนวิชาภูมิศาสตร์ในโรงเรียนได้รับความสนใจน้อยมาก

Edwin L. Groenhoff³⁶ ได้กล่าวพบว่าในระยะหลังนี้หลักสูตรวิชาสังคมศึกษากว้างขวางมากขึ้น มีวิชาเลือกในหมวดคนมากกว่าเดิม บางครั้งวิชาบางวิชา

³⁵Walter M. Glowacki, "The Status of Geography in the Secondary Schools of Connecticut," The Journal of Geography, 69 (1970), 434-436.

³⁶Edwin L. Groenhoff, "Geography in the Pre-Service Education of Senior High School Teachers," The Journal of Geography, 69 (1970), 351-353.

จะจัดอยู่ในหมวดอื่น แก่ก็มาจัดอยู่ในหมวดวิชาสังคมศึกษา วิชาภูมิศาสตร์มีความสำคัญ
 เพิ่มมากขึ้น แต่ในฐานะที่เป็นวิชาเลือก วิชาภูมิศาสตร์ควรจะได้รับปรับปรุงเปลี่ยนแปลง
 โดยเฉพาะในสถานที่เกี่ยวกับเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และเศรษฐกิจ
 ซึ่งเรื่องเหล่านี้มีความสำคัญต่อการศึกษาวิชาภูมิศาสตร์ Groenhoff โกลลาวถึง
 วิทยานิพนธ์ของ Jack E. Sjostrom ซึ่งเขียนในปี ค.ศ. 1964 ว่าเป็นการวิจัยที่ได้
 ใช้แบบสอบถามส่งไปทั้งหมด 1,047 ชุด ได้รับกลับคืนมาเพียง 74.5 % แบบสอบถาม
 แบ่งออกเป็น 2 ภาค คือ ภาคที่ 1 เป็นคำถามเกี่ยวกับสภาพการณ์ทั่ว ๆ ไปของโครง
 การศึกษาวิชาภูมิศาสตร์ ภาคที่ 2 ถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษาภูมิศาสตร์จากครู
 สังคมศึกษาในชั้นมัธยม ในภาคนี้เป็นเรื่องของความคิดเห็น

ผลของการวิจัยปรากฏว่า ไม่มีการสอนวิชาภูมิศาสตร์เป็นวิชาเอก และส่วน
 มากจะเป็นวิชาเลือก ซึ่งนักการศึกษาจำนวน 41.46% และนักภูมิศาสตร์ 72.41%
 มีความเห็นสนับสนุนว่าควรจะจัดให้สอนวิชาภูมิศาสตร์เป็นวิชาเอก ครูที่สอนวิชานี้ได้
 รับการฝึกฝนน้อย และครูสังคมศึกษามากไม่คอยสนใจหลักสูตรวิชาภูมิศาสตร์

Shannon McCune³⁷ ศาสตราจารย์ทางด้านวิชาภูมิศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัย
 ฟลอริดา ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้เขียนบทความว่า การสอนวิชาภูมิศาสตร์ในประเทศ
 สหรัฐอเมริกาเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ปัจจุบันมากที่สุด สอนให้เกี่ยวกับเหตุการณ์ของโลก
 มิได้สอนให้แค่เรื่องราวปัจจุบัน แต่สอนให้เข้าใจเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เชื่
 อกันว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงและเกิดขึ้นย่อมเกี่ยวข้องกับภูมิศาสตร์ทั้งสิ้น การ
 เรียนการสอนวิชาภูมิศาสตร์ต้องเริ่มกันจากคำว่า ที่ไหน (Where) การเรียนการสอน
 ภูมิศาสตร์ในสมัยก่อน ๆ นั้น สอนให้รู้ว่าโลกคงอยู่บนแผนที่เอียง หรือประเทศทุกประเทศ
 มีพรมแดนติดต่อกันประเทศอันที่พอแล้ว แต่ปัจจุบันเนื่องจากทฤษฎี โดมิโน (Domino
 Theory) มีบทบาทมากขึ้นในเอเชียอาคเนย์ วิชาภูมิศาสตร์จึงควรจะทำให้ความรู้มากขึ้น

³⁷Shannon McCune, "Geography: Where ? Why ? So that ?"

The journal of Geography, 69 (1970), 454-457.

กว่าเดิม อันจะมีคุณประโยชน์ในด้านการเมือง และการทหาร ดังนั้นในปัจจุบันนี้ การเรียนการสอนวิชาภูมิศาสตร์ในโรงเรียนของประเทศสหรัฐอเมริกาจึงเน้นในคาบแผนที่ภูมิประเทศ

นักภูมิศาสตร์จะต้องรับผิดชอบที่จะหาคำตอบของคำว่า "ที่ไหน" (Where) โดยใช้เครื่องมือช่วย เช่น Satellite photographs, the remote sensor image และ Computer-drawn map เพราะเครื่องมือเหล่านี้จะช่วยในการตอบคำถามของคำว่า "ที่ไหน" ได้ เพราะทุกอย่างในโลกนี้ปัจจุบันสามารถจะรู้จักและเห็นได้โดยภาพถ่าย และการเรียนวิชาภูมิศาสตร์จะต้องหาคำตอบของคำว่า ทำไม (Why) ได้ด้วยการสังเกตสิ่งแวดล้อม กิจกรรมที่มนุษย์กระทำ และที่อยู่อาศัยของมนุษย์ นักภูมิศาสตร์จะให้ความสนใจลักษณะภูมิประเทศและเรื่องจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ดังนั้นถ้าต้องการรู้ว่า "ทำไม" จะคงรู้จักสังเกตและเป็นผู้ที่รู้จักคิดอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาความมนุษย์ทำอะไร อยู่ที่ไหน

"ที่ไหน" และ "ทำไม" เป็นคำถามของตนสำหรับเป็นแนวทางในการศึกษาวิชาภูมิศาสตร์ ส่วนคำว่า "เพื่ออะไร" (So what) จะคงคิดให้ลึกซึ้งคือจะตอบคำว่า "ที่ไหน" และ "ทำไม" ได้ก่อนจึงจะตอบคำว่า "เพื่ออะไร" ได้ จะคงฝึกให้นักเรียนรู้จักวิธีเรียนวิชาภูมิศาสตร์ด้วยการถามตนเองด้วยคำถามทั้งสามคำถาม เช่น เรียนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสงครามในเวียดนาม นักเรียนจะต้องตั้งคำถามว่า เวียดนามอยู่ที่ไหน และทำไมจึงเกิดสงครามขึ้นที่นั่น ประเทศสหรัฐอเมริกาเข้าไปมีส่วนร่วมในสงครามครั้งนี้เพื่ออะไร และควรจะทำอย่างไรเกี่ยวกับเรื่องนี้ ครูจะคงเป็นผู้แนะนำคำตอบที่ถูกต้องให้ นักเรียนที่จะเรียนวิชาภูมิศาสตร์ได้ก็น่าจะสนใจว่าโลกในอนาคตจะเป็นอย่างไร จำนวนประชากรจะมีเท่าไร ความสมดุลระหว่างประชากรกับทรัพยากรธรรมชาติมีมากน้อยเพียงใด เหล่านี้เป็นต้น

Floyd Charles Robertson³⁸ ได้ทำการวิจัยเรื่อง The Status of Geography Education in the two-year Colleges of the United States โดยมีจุดประสงค์เพื่อจะศึกษาเกี่ยวกับสถานการณ์ของการศึกษาวิชาภูมิศาสตร์ ในวิทยาลัยที่เปิดสอน 2 ปี ของประเทศสหรัฐอเมริกา และเพื่อศึกษาโครงการของสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาภูมิศาสตร์ การวิจัยครั้งนี้ใช้ประชากร คือ วิทยาลัยที่เปิดสอน 2 ปี ซึ่งได้รายชื่อจาก Junior College Directory ในปี ค.ศ. 1968 การวิจัยปีเกณฑ์ 2 ประการคือ ขนาด และลักษณะของประชากร ผู้วิจัยได้ส่งแบบสอบถามวังแบ่งออก 4 ภาค ภาคที่ 1 และที่ 2 เป็นคำถามที่ส่งไปยังวิทยาลัย ทั้งที่เป็นของรัฐและของเอกชน ภาคที่ 3 ถามเฉพาะวิทยาลัยที่สนับสนุนการศึกษาวิชาภูมิศาสตร์ ภาคที่ 4 ถามวิทยาลัยที่ไม่สนับสนุนการศึกษาวิชาภูมิศาสตร์ แบบสอบถามที่ได้รับกลับคืนมาคิดเป็นเปอร์เซ็นต์ 73.5 % การใช้สถิติในการวิจัยใช้ไควสแคว และหาค่าความแตกต่างและความแปรปรวนผลที่ได้มาเสนอในรูปแบบตาราง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์แบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น" มีดังนี้

1. เพื่อสำรวจแบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ที่ใช้กันอยู่ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นสายสามัญ ในจังหวัดพระนครและธนบุรี ในปีการศึกษา 2513
2. เพื่อวิเคราะห์แบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ที่กระทรวงศึกษาธิการอนุมัติให้ใช้เป็นแบบเรียนได้ ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

³⁸Floyd Charles Robertson, "The Status of Geography Education in the two-year Colleges of The United States," Dissertation Abstracts, A.vol. 29, 9:p. 2903-2904, March, 1969.

2.1 คุณภาพในการจัดทำรูปเล่ม

2.2 ความสอดคล้องของแบบเรียนกับหลักสูตรการเรียนการสอนและหลักจิตวิทยา

ในการเรียนรู้

2.3 ความสอดคล้องของแบบเรียนกับหลักสูตรวิชาภูมิศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

3. เพื่อสำรวจและวิเคราะห์ความเห็นทั่ว ๆ ไป ตลอดจนข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแบบเรียนและวิธีใช้แบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ของครูอาจารย์และนักเรียน

4. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์แบบเรียน วิชาภูมิศาสตร์ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นที่โรงเรียนนิยมใช้มากที่สุด และสาเหตุที่โรงเรียนไม่นิยมใช้

5. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการใช้แบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

6. สรุปผลจากการวิเคราะห์และจากความคิดเห็นของครูอาจารย์และนักเรียนเกี่ยวกับแบบเรียน เพื่อเป็นแนวทางในการตั้งข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งที่จะวิเคราะห์แบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นสายสามัญ แบบเรียนที่ใช้ในการวิเคราะห์นี้เป็นแบบเรียนที่กระทรวงศึกษาธิการอนุมัติให้ใช้เป็นแบบเรียนสำหรับการศึกษา 2513 ซึ่งปีทั้งหมด 15 เล่ม และเลือกวิเคราะห์แบบเรียนเฉพาะเล่มที่พิมพ์ในปีล่าสุด

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยไม่คำนึงถึงเรื่องเพศของครูและนักเรียนและประเภทของโรงเรียน ทั้งนี้ เพราะเพศของครูและนักเรียนไม่มีความแตกต่างกัน และประเภทของโรงเรียนก็ไม่มีความแตกต่างกัน

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ที่จะวิเคราะห์แบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เพื่อจะได้ทราบผลวิเคราะห์ที่แท้จริงของแบบเรียน อันจะเป็นแนวทางในการปรับปรุงแบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นต่อไป ปีใดมีจุดประสงค์ไปในทางค้านั้น

ความจำกัดของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้อาจจะให้ผลไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร เนื่องจาก

1. ในการวิเคราะห์แบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เพื่อให้ได้ผลวิเคราะห์ที่มีคุณประโยชน์จริง ๆ ผู้วิจัยต้องวิเคราะห์ละเอียดตั้งแต่ปกหน้าสุดจนถึงปกหลังสุด และไต่วิเคราะห์ทุกหน้า หนังสือแบบเรียนที่ใช้วิเคราะห์ทั้งหมด 15 เล่ม รวมจำนวนหน้าที่ต้องวิเคราะห์ทั้งหมด 1,605 หน้า แต่เนื่องจากเวลาของการวิจัยมีน้อย การวิจัยจึงอาจจะไม่ละเอียดและถูกต้องเท่าที่ควร

2. จากการสำรวจ การใช้แบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไม่มีโรงเรียนใดใช้แบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ของนายประเสริฐ วิทยารัฐ จากการสอบถามทางโรงพิมพ์สื่อการศึกษาซึ่งเคยพิมพ์แบบเรียนเล่มนี้ ทราบว่าทางโรงพิมพ์ได้ยกเลิกพิมพ์แบบเรียนเล่มแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2511 ดังนั้นข้อมูลที่จะได้จากครูอาจารย์และนักเรียนเกี่ยวกับแบบเรียนเล่มนี้ไม่มี

3. ผลของการวิเคราะห์ที่ได้จากการค้นคว้าและขอเท็จจริงของผู้วิจัยอาจจะไม่ตรงกับความคิดเห็นของครูอาจารย์และนักเรียน ผู้ใช้แบบเรียนทุกประการ เพราะ

- 3.1 ผู้ตอบแบบสอบถามอาจตีความหมายของแบบสอบถามบางข้อไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ของผู้วิจัย
- 3.2 แบบสอบถามอาจไม่รัดกุม ไม่กว้างขวางหรือสื่อความหมายไม่ชัดเจนพอ
- 3.3 ผู้ตอบแบบสอบถามคือ ครูอาจารย์และนักเรียนอาจจะตอบแบบสอบถามด้วยความไม่ตั้งใจ ไม่เต็มใจ หรือไม่จริงใจ กล่าวคือตอบไม่ตรงกับความเป็นจริง

คุณค่าของการวิจัย

ผลของการวิจัยครั้งนี้จะมีคุณค่าต่อบุคคลหลายฝ่าย ได้แก่

1. นักการศึกษา นักบริหารการศึกษาและผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับแบบเรียน อาจใช้ผลของการวิจัยครั้งนี้ประกอบการพิจารณาในการปรับปรุงแก้ไขแบบเรียนวิชา

ภูมิศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นให้เป็นแบบเรียนที่อยู่ในระดับมาตรฐานที่ยิ่งขึ้น

2. ครูอาจารย์และนักเรียนได้ทราบข้อดีและข้อบกพร่องที่ตนได้พบ ทราบว่าควรจะต้องแก้ไขเนื้อหาบทเรียนตอนใดให้ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

3. ผู้เรียบเรียงแบบเรียน ได้ทราบว่าแบบเรียนที่ตนเรียบเรียงนั้นข้อดีและข้อบกพร่องที่ควรจะต้องแก้ไขปรับปรุงตอนใด เพื่อให้แบบเรียนถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

4. ผู้จัดพิมพ์แบบเรียนได้ทราบข้อดีและข้อบกพร่องในการจัดพิมพ์รูปเล่มของหนังสือแบบเรียน เพื่อเป็นแนวทางจะได้ปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้องต่อไป

5. ผู้ที่คิดจะเรียบเรียงแบบเรียน หรือผู้ที่สนใจในด้านนี้ ได้ทราบถึงลักษณะที่ดีและข้อบกพร่องของการจัดทำแบบเรียน ทราบวิธีการจัดเนื้อหาและลักษณะของแบบเรียนที่ดี

6. บรรณารักษ์ห้องสมุด สามารถใช้ผลของการวิจัยนี้ในการเลือกแบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ไว้ในห้องสมุดถูกต้องเหมาะสม

7. ผู้วิจัยเอง ได้รับประโยชน์จากผลการวิจัยครั้งนี้มาก เพราะได้ทราบถึงลักษณะของแบบเรียนที่ดีและไม่เหมาะสมอันจะเป็นแนวทางในการเลือกใช้แบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นให้ถูกต้อง และผู้วิจัยศึกษาในแขนงวิชาสังคมศึกษาดังนั้น ย่อมจะเกี่ยวข้องกับวิชาภูมิศาสตร์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

8. นิสิตนักศึกษา และผู้สนใจที่จะทำการค้นคว้าวิจัยต่อไปเกี่ยวกับเรื่องนี้

วิธีดำเนินการวิจัย

เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงในการวิเคราะห์ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินงานเป็นลำดับขั้น ดังนี้

1. ศึกษาหลักสูตร แบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นที่กระทรวงศึกษาธิการอนุมัติให้ใช้ในปีการศึกษา 2513 ทุกเล่ม ศึกษาแบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาของต่างประเทศ เช่นของมาเลเซีย ฮองกง อังกฤษ และนอกจากนี้

ศึกษาประมวลการสอนวิชาภูมิศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น หนังสือ เอกสาร วิทยานิพนธ์ และวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้

2. ขอคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาการวิจัยครั้งนี้ และผู้เชี่ยวชาญอื่น ๆ ที่มีความรู้ความสามารถในเรื่องที่วิจัยนี้

3. ประชากร ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ

3.1 หนังสือแบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นที่กระทรวงศึกษาธิการอนุมัติให้ใช้เป็นแบบเรียนในโรงเรียนสำหรับปีการศึกษา 2513 ซึ่งมีจำนวน 15 เล่ม

3.2 โรงเรียน โรงเรียนที่ใช้เป็นกลุ่มตัวอย่างของประชากร เป็นโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์ในจังหวัดพระนครและธนบุรี จำนวน 16 โรงเรียน

3.3 ครูอาจารย์ ผู้สอนวิชาภูมิศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนที่เป็นกลุ่มประชากรทุกคน

3.4 นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น สายสามัญ ปีการศึกษา 2513 จำนวน 192 คน

4. อุปกรณ์

4.1 หนังสือแบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นที่ได้รับการอนุมัติให้ใช้เป็นแบบเรียนในปีการศึกษา 2513 จำนวน 15 เล่ม

4.2 แบบสอบถาม การสร้างแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นคำถามแบบให้เลือกตอบ (Multiple Choices) ซึ่งบางข้อจะมีคำถามเปิด (Open end) ให้ผู้ตอบแสดงความคิดเพิ่มเติมด้วย แต่แบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นแบบให้ตอบตามน้ำหนักความสำคัญ (Rating Scale)

5. วิธีวิเคราะห์และการรวบรวมข้อมูล

การวิเคราะห์แบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นนี้ได้อาศัยการวิเคราะห์ 2 วิธี คือ

5.1 วิเคราะห์แบบเรียนโดยนำข้อมูลจากการค้นคว้าหาข้อเท็จจริง แบ่ง
ออกเป็น 2 ตอนคือ

- 5.1.1 ศึกษาค้นคว้าหาข้อเท็จจริง ข้อดีและข้อบกพร่อง จากแบบเรียน
อย่างละเอียด ประชากรที่ใช้ในการวิจัยคือแบบเรียนวิชา
ภูมิศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 2 - 3 ที่กระทรวงศึกษาธิการ
อนุญาตให้ใช้เป็นแบบเรียน จำนวน 15 เล่ม หลักเกณฑ์ที่ใช้
ในการวิเคราะห์แบบเรียนมี 3 ประการคือ
- ก. คุณภาพในการจัดทำรูปเล่ม
 - ข. ความสอดคล้องของแบบเรียนกับหลักการเรียนการสอน
และหลักจิตวิทยาในการเรียนรู้
 - ค. ความสอดคล้องของแบบเรียนกับหลักสูตร

การนำเสนอผลของการวิเคราะห์เขียนเป็นแบบบรรยาย

- 5.1.2 ศึกษาค้นคว้าหาข้อเท็จจริง ข้อดีข้อบกพร่องจากแบบเรียนอย่าง
ละเอียด ประชากรที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบเรียนภูมิศาสตร์
ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นที่กระทรวงศึกษาธิการอนุญาตให้ใช้เป็น
แบบเรียนทั้ง 15 เล่ม เป็นการวิเคราะห์แบบเรียนในรูปของ
ตาราง Check list หลักเกณฑ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์แบบ
เรียนมี 3 ประการเช่นกัน คือ
- ก. คุณภาพในการจัดทำรูปเล่ม
 - ข. ความสอดคล้องของแบบเรียนกับหลักการเรียนการสอน
และหลักจิตวิทยาในการเรียนรู้
 - ค. ความสอดคล้องของแบบเรียนกับหลักสูตร

การนำเสนอผลของการวิเคราะห์ในรูปของตาราง Check list

5.2 วิเคราะห์แบบเรียนจากข้อมูลที่ได้จากการควบคุมแบบสอบถามของครู อาจารย์และนักเรียน วิธีวิเคราะห์แบบสอบถามใช้วิธีศึกษาตอบเป็น ร้อยละเสนอผลการวิจัยในรูปแบบของตารางและอธิบายประกอบ สรุปผลการวิเคราะห์ทั้งหมดในรูปแบบของบทความและข้อเสนอแนะ

คำจำกัดความ

แบบเรียน หมายถึงหนังสือที่กระทรวงศึกษาธิการสั่งหรืออนุญาตให้ใช้ใน โรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นได้

ครูอาจารย์ หมายถึงผู้ที่กำลังสอนวิชาภูมิศาสตร์ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่ง ผู้วิจัยได้นำมาใช้เป็นประชากรของการวิจัยครั้งนี้

นักเรียน หมายถึงผู้ที่กำลังเรียนวิชาภูมิศาสตร์ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งผู้ วิจัยได้นำมาใช้เป็นประชากรของการวิจัยครั้งนี้

วิชาภูมิศาสตร์ หมายถึงวิชาที่ว่าด้วยเรื่องราวของภูมิศาสตร์ ภูมิภาค ภูมิศาสตร์กายภาพ และภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ ดังที่ใคร่ระบุไว้ในหลักสูตร ประโยคมัธยมศึกษา ตอนต้น พุทธศักราช 2503 ของกระทรวงศึกษาธิการ

มัธยมศึกษาตอนต้น หมายถึงการจัดการศึกษาสายสามัญ จัดสำหรับนักเรียน ที่มีอายุประมาณ 13-16 ปี เป็นระดับการศึกษาที่จัดต่อเนื่องจากการศึกษาระดับประถมศึกษา และเป็นการศึกษาที่จัดสอนวิชาที่ไม่เกี่ยวกับวิชาสำหรับประกอบอาชีพโดยตรง การ ศึกษาในระดับนี้ใช้เวลาเรียน 3 ปี คือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 มัธยมศึกษาปีที่ 2 และมัธยม ศึกษาปีที่ 3

โรงเรียนรัฐบาล หมายถึงโรงเรียนในสังกัดแผนกโรงเรียนส่วนกลาง กอง โรงเรียนรัฐบาล กรมวิสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

โรงเรียนราษฎร์ หมายถึงโรงเรียนในสังกัดกองโรงเรียนราษฎร์ กรมวิสามัญ ศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ